

Megjegyzések az esztétika módszeréhez s főbb feladataihoz.

— Felolvasta szerző szakosztályunk 1910 januárius 26-iki ülésén. —

Groos Károly abban a rövid, de világos összefoglalásban, melyet a Fischer Kunó emlékkönyvben az esztétika főbb kérdéseiről közöl, azt az észrevételt teszi, hogy a ki a jelenlegi esztétikában tájékozódni akar, annak nem csupán az esztétikai kutatás területét, a szemlélet és a műalkotás problémáit kell ismernie, hanem meg kell figyelnie módszerét is.¹ Lipps Tivadar is a maga művének előszavában az esztétika lélektani megalapozását fejtegeti. Szerinte az esztétika alkalmazott pszichológia.² Volkelt János nagy művét, a rendszeres esztétikát pedig éppen módszertani alapvetéssel kezdi. A rendszeres esztétika három szakaszból áll; első a módszeres megalapozás, aztán jön a leíró és normatív kifejtés.³ Valóban, ha bármelyik értékesebb vagy kevésbé értékes ide vágó művet vizsgáljuk, azt észleljük, hogy mindenik szerzőnek igen sok baja van az esztétika tudományának az elhelyezésével és a módszer megállapításával. Talán Dessoir Miksa az egyedüli, ki — mint Döring Ágost mondja⁴ — az esztétika módszertanára nézve szkeptikus, azt gondolva, hogy a módszer kérdése éppen nem fontos, sőt egyetlen magyarázó elvnek és általános fogalmakból levezetett rendszernek nincs is jogosultsága. Az ilyen törekvés legalább is elhibázott.

Annyi bizonyos, hogy ha valaki a németek meglehetősen gazdag esztétikai irodalmának mezejére lép, csakhamar meglepődve kénytelen észlelni, hogy valóságos labirintusba jutott s minél mélyebbre hatol be, annál inkább fenyegeti a Minotaurus idomtalan képe, annál kevésbé reménykedhetik, hogy valahol ráakad az eligazodás Ariadne-fonalára. Mert a módszer zavarosságának természetes következménye a tartalom rendszertelensége, kaotikus volta. Egyik mű oly kérdésekkel birkózik eleitől végig, a miről a másik említést se tesz; az esztétika körébe éppen nem illő problémákat feszeget a harmadik. Úgy, hogy ezek miatt aligha végzünk felesleges munkát, mikor rövid, propédeutikus összefoglalást igyekezünk adni az esztétika módszeréről s főbb kérdéseiről. Ilyen tanulmányunk annál inkább van jogosultsága, mert a magyar közönség kezében igazán csak két esztétikai mű forog: Pekár Károly Pozitív esztétikája s az olasz Pilo Mario művének fordítása. Már pedig nézetünk szerint igen kívánatos, hogy az elmélettel foglalkozókat Pekár műve, a műélvező közönséget Pilo Mario érzékleti irányú túlzásai meg ne

¹ Die Philosophie im Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts II. kiadása (Heidelberg, 1907.) 487. l.

² Grundlegung der Ästhetik (Hamburg u. Leipzig, 1903.) 1. l.

³ System der Ästhetik I. k. (München, 1905.) 75. l.

⁴ Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft 1909. évf. 327. l.

téveszszék. S jogosultsága van az ilyen irányú tanulmánynak azért is, mert a metódus kérdését, ha *Alexander* Bernát¹ rövid s tisztán irodalmi alkotásokra vonatkozó fejtegetését ide nem számítjuk, csak *Székely György* és *Böhm* Károly tették tanulmány tárgyává. Székely a normatív elv jelentőségét fejtegette inkább leíró módon,² Böhm Károly pedig egy költemény varázsával ható művében a logika, a morális etika és esztétika alapvető tudományának, az általános értéktannak megépítése közben alkalmilag tér ki csupán az esztétika feladataira.³

I.

Bármely tudomány módszere két tényezőtől függ: a tartalomtól s a kitűzött céltől. Más a módszere a fizikai tudományoknak és más az úgynevezett szellemi tudományoknak, mert más a tartalmuk és más az elérendő cél. Hogy a mennyi növény csak van e földgömbön, az mind tárgya növénytannak s hogy ennek következtében a botanikus célja valamennyi növénynek pontos leírása, nyilvánvaló. Az is világos, hogy ehhez egészen más irányú tudományos tevékenység szükséges, mint például a történetíráshoz, melynek tárgya az emberi művelődésre hatást gyakorolt események felderítése, elbeszélése. A tudomány valamennyi ágának tárgya, tartalma adva van, ez után kutatni egyáltalán nem kell. Az újonnan keletkező tudományok soha sem úgy jöttek létre, hogy valami eddig nem létező anyagot fedeztek fel. Ez annyit jelentene, hogy ma is történnek csodák. Hanem igenis létrejöttek úgy, hogy az emberi szellem a természet, valamint a maga világában a meglevő tudományok fejlődése közben eddig észre nem vett, ismeretlen anyagra, elemekre jött rá s az egészséges differenciálás most már új tanokat teremtett. Ilyen tanok úgyszólván szemünk láttára keletkeznek. Egészen másként áll a dolog a tudományok céljával, nem az egyes diszciplínáéval, hanem általában. Mert, hogy az egyes tudomány ágaknak mi a célja, könnyen érthető. De nem oly egyszerű, ha így állítjuk fel a kérdést: mi a tudomány célja, mi a kultúra (a tudományok gyakorlati irányának), mi a bölcsészet (a tudomány elméletének) célja? *Mindhárom kérdésnek bőséges* irodalma van. Az elsőre az a felelet, hogy a tudomány célja az ember. Ez látszólag sokat mond ugyan, de alapjában véve merő általánosság. A másodikra pedig csak kétféle felelet adható: a kultúra értékes vagy pedig átok az emberen. Ezt a kérdést rendszerint beteges korszakok ideges egyénei (a *Rousseauk*) vetik fel. Mert ezt kérdeni azt teszi, mintha azt mondanók: van-e értelme a világrajövetelnek, az életnek? Nem volna jobb nem születni? Pedig akármilyen a felelet s akármennyire stoikusán vonják le egyesek a következményt belőle, az egész, a milliók élete biztos és soha meg nem szűnő. Semmi-féle stoicizmus ebben meg nem másítja. Pedig sajnos, a kérdés napjainkban is felszínre vetődik.

A filozófia célját illetőleg meglehetősen összhangzásban vannak a vélemények. A filozófia célja: egységes világnézetet és életfelfogást adni az egyénnek. Az az felelni kell arra, hogy mi a megismerés, mi

¹ Budapesti Szemle 1889-iki LXIII. k. 160. l.

² A normatív elv jelentőségéről az esztétikában; az Athenaeum 1904-iki XIII. k. 563—751. l.

³ Az ember és világa III. része: Axiologia vagy értéktan. Kolozsvár, 1906.

a megismerhető valóság, mik az öntudat értékei, vannak-e az egyén fölött álló értékek s milyen viszonyban vannak ezek a valósággal?

Az esztétika egyes tudomány lévén, célja nem lehet más, mint akármelyik ilyen külön tané: a magyarázat, a megértés. Megmagyarázása és leírása annak az anyagnak, mely körébe tartozik: az esztétikai életnek. Ennyiben minden tudomány teleologikus jellemű. De ez a felfogás nem visszaesést jelent a régibe. Mert az, hogy a tudományok öncélúak, nem czéltalanságot jelent, hanem csupán azt, hogy a tudományok nem állhatnak valamely önkényesen kítűzött, vagy idegen területről vett cél szolgálatában. A baj régente éppen az volt, hogy az emberi szellem teleologikus természetét rákényszerítették az egyes tudományokra is, a mi természetesen *ad usum delphini* eredményeket szült. *Az esztétika célja tehát a magyarázat, megértés, leírás.* Ezt megjegyeznünk különösen az esztétikára vonatkozólag nagyon fontos, mert igen sok esztétikus van, a ki azt gondolja, hogy a tudománynak más feladata is lehet, mint a magyarázat.

Az esztétika tárgya legáltalánosabban az ember esztétikai élete. Ebből következik az is, hogy az állati esztétika — ha ugyan van ilyen — semmi szorosabb kapcsolatban nem áll az igazi esztétikával. Annyit azonban megjegyeznünk, hogy még ha megengedjük is, hogy ennek értelme, jelentősége van, akkor sem a bölcsészeti tudományok közé helyezhető el, hanem az állattanba. Mert végre is az állat hipotétikus esztétikai magatartásának az ember világnézetére és életfelfogására vonatkozólag semmi jelentősége nincs. Ez talán mindenki előtt érthető. Legfőlebb analógiákat lehet vennünk az állati életből az ember életének megmagyarázásához. Már pedig azért csupán, hogy valamely tudomány bizonyítékául szolgálhat a másíknak, nem indokolt az állattani vizsgáldások eredményét esztétikának minősítnünk. Ilyen alapon mindenik tudomány besorozható a filozófiába. Csakhogy akkor nem igen van értelme a tudományok felosztásának.

Az ember esztétikai élete, bár egyike a legtagoltabb lelki jelenségeknek, mégis egységes tünemény. Mihelyt azonban ennek az egységbe foglalt lelki ténynek az alkotó elemeire gondolunk — pedig csak a részek ismerete után ériük az egész — azonnal két félre esik szét: az esztétikai tárgyra egyfelől, mint az esztétikai élet tárgyi alkotóelemére és a szemlélőre, mint alanyra. Ekként az esztétika köre és tartalma is a leguniverzálisabb. *Minden tárgy lehet bizonyos körülmények között esztétikai tárgy, s minden embernek adva van in potentia az esztétikai műélvezés.* Volt ugyan sok esztétikus, ki a természetet nem sorolta ama tárgyak közé, melyek esztétikai élvezetnek válhatnak forrásaiul. Maga a nagy rendszerező, *Hegel* is ezek közé tartozik. Azonban ma már alig szükséges ez ellen szót emelni. Az esztétikai életnek igen nagy területét s az élvezetnek sok valódi gyönyört nyújtó részét tarolná le az, a ki a természetet kiragadná az esztétikai élet köréből. Így annak a megállapítása, hogy a természet s a szellemi élet előszámlálhatatlan sok tárgya minő feltételek mellett válhatik esztétikaivá s hogy minő föltételek bekövetkezése szükséges, hogy az egyéneken esztétikai szemlélés jöjjön létre: szinte végére mehetetlen feladat. Nézetem szerint ebben is magyarázatát találjuk annak, hogy igen sok esztétikus csak az úgynevezett leíró, vagy más néven induktív esztétika lehetőségét és

jogosultságát hirdeti, vagyis az *Ästhetik von unten*, a hogy Fechnertől az elnevezést átvettük. Kétségtelen, hogy a feladat oly tág körű, annyira esetekhez kötött, hogy a minden irányban folyó vizsgálódások után is még mindig nagy területek maradnak ismeretlenül s várják a szorgalmas kutatót. Hanem azért, mert még mindig van fel nem derített jelenség, tán mégis lehet általánosítani az esztétika terén is. Hisz az általános elvek kimondása s a velök való magyarázat, a *dedukció* kiinduló pontja, egy tudományban sem vonatkozik az ismeretlenre, hanem mindenütt *pozitív* ismereten alapul. Az eddigi esztétikusok által elért eredmény is csak ér valamit, még akkor is, ha nem *Ästhetik von unten*-t folytattak. A történet-bölcsélet összefoglaló, általános módszerét csak nem lehet jogosulatlanok mondani azért, mert még vannak vagy lehetnek fel nem kutatott történeti események! Másfelől az esztétika sem kíván oly tételekből kiindulni, melyek örök érvényességre tartanak igényt. A tapasztalás ezeket is módosíthatja idővel, minthogy egy tudománynak sincs merev törvénye.

Figyelmen kívül hagyva, hogy miként tagozódik tovább az ember esztétikai élete s hogy ennek következtében micsoda fejezetei vannak a részletes esztétikának, az a kérdés merül föl: mi az alaptulajdonsága az ember esztétikai életének? Mert ettől függ, vajjon helyes szempontokat követ-e valamely esztétika avagy nem? közeledik-e a feladat megoldása felé vagy pedig hajótörötten hanyódik, kitéve a szél és a hullámok szeszélyének?

Az esztétikai élet szellemi tevékenység s így a róla szóló tudomány a szellemi tudományok csoportjába tartozik, annál is inkább, mert tartalma is tisztán az emberi szellem alkotása vagy legalább is a szellem megjelenésének hordozója, mit a német a *Schein* szóval igen helyesen jelöl akár ismeretelméleti, akár formai szempontból. Ez a megkülönböztetés azonban, hogy t. i. vannak fizikai és szellemi tudományok, bár általában elterjedt, tulajdonképpen a lényegbe nem hatol, hanem csupa külsőségen épült föl. Igaz ugyan, hogy a fizikai tudományok anyaga első tekintetre nagyban eltér a szellemiekétől, mert ez utóbbi nem érzéki természetű; azonban éles határvonalat húzni nem igen lehet. Ott van pl. a pszichológia s ott maga az esztétika. Mindkettőnek anyaga érzéki formát kell, hogy öltön s mégis mindkettő a szellemi s éppen bölcsészeti tudományok csoportjába tartozik.

A megkülönböztetés helyes alapjára Böhm Károly mutatott rá.¹ Nevezetesen az ember világa két félből tevődik össze. Az egyik fél mindaz, a mi létezik — az ontologikus világkép — a mely az elme befogadó tevékenységével alakul ki. Az ontologikus világrenddel szemben az embernek egyetlen egy feladata van: tudomásul venni. Az emberi szellem élete e receptív irányú tevékenységben nem merül ki. *Akarat a mi ős tevékenységünk.* A hol nincs akarat, ott gép vagy a véletlentől szeszélyesen szabályozható, legfőlebb ösztönszerű mechanizmus van, mint például az állatnál. Az adott világrendre, mint alapra állva építi fel ki-ki magának azt a világot, a melyik az ő egyéni sajátos birtoka s melyben a tartalom pozitív vagy negatív alakban azon értékek rendszere vagy csoportja, melyért élni érdemes. De ezek az értékek nem állják

¹ Id. műve Előszavában.

útját azoknak, kiknek szelleme még föl nem ismerte. A bushman vagy Szibéria hidegverte lakói élhetnek nyugodtan akár kerek száz esztendő is a nélkül, hogy valaha a *Kant kategorikus imperativusának* helyeslő vagy elítélő bírálatát egyetlen egyszer is érezték volna. Egyszóval ez értékek nem érzékleti értékek, hanem tisztán elméletiek. S nincsenek adva az ontologikus világrendben. Élő valósággá, hogy úgy mondjam, reálitássá csak akkor válnak, ha a szellem hozzájuk felemelkedik. Az ösztön, hogy felemelkedjünk ez értékhez, mindenkiben meg van; a legprimitívabb műveltségű népek is van ilyen magaalkotta világa, legalább eddig még vallás nélküli népeket nem ismerünk. Az értékek világa az igazi világ. Csak a magunk alkotta világban érezzük a megnyugvás, a megelégedés, a boldogság drága perceit. A szegény való helyébe az eszmények gazdag világa lép, mint elérendő cél, megvalósítandó világ: deontologia. Az ontologikus világrendben magunk is tárgy vagyunk, legfőleg a megismerés szolgálja a sorsunk. Ebben a kellő, deontologikus világban azonban az alany az a szuverén monarcha, kinek hódolattal adózik minden valóság s a ki a valóság adatain a maga Isten kegyelméből kapott benső elhivatottsága szerint korlátot nem ismerve rendezi el a maga sajátos birodalmát. Ennek alapján a tudományokat is ontologikus és deontologikus tudományokra lehet és kell felosztanunk. Amazok a világról értesítenek bennünket, ezek amaz értékekkel foglalkoznak, melyek szerint ki-ki a maga *életművészetét* létesíteni igyekszik. Azért ez utóbbiak neve értéktudomány. Csakis ilyen értelemben fogadható el a *szellemi tudományok* megkülönböztetés. S valóban, ha más név alatt is, de ugyan így jellemzi a szellemi tudományokat *Wundt* is. A szellemi világ az értékek, a célkitűzés és az akarat tevékenység birodalma.¹

Ez a megkülönböztetés azonban kiegészítésre szorul, nehogy valaki azt gondolja, hogy lehetnek oly tudományok is, melyeknek anyaga nincs vagy melyek a futó homokra épülnek. *Formailag az állattan és az etika, a botanika és esztétika között nincs különbség.* Mindeniknek az anyaga adva van, tehát ontologikus természetű. S az etika elméletirója vagy az esztétikus szemében az erkölcsi cselekedet vagy a műtárgy ép olyan vizsgálati anyag, ép oly objektum, mint a zoologus szemében a béka vagy a botanikuséban a virág. Az ontologikus és deontologikus elnevezés azon a különbségen alapul, mely az ember magatartásában nyilatkozik meg a valóság adataival és az értékekkel szemben. A valóság van, ránk nézve létező (το ὄν), az értékek világa azonban csak a cselekvési vagy szemlélési síkban válik valóvá: eladdig ránk nézve csak eszmény (δεδῶν). A valóság adatait tudomásul vesszük, megértjük; az értékeket célul tűzzük ki. Ott tevékenységünk receptív, befogadó, itt aktív, kifelé ható. A disztinkció alapja tehát az ember magatartásában érvényesülő különbözés és így igaza van *Dessoir*nak, hogy a leíró és normatív tudományok között bajos a különbséget megszabni.²

Ebből következik, hogy az a kifejezés is: *normatív tudományok* vagy jogosulatlan vagy helyesen értelmezendő. Hiszen nem lehet oly tudomány, melynek ne a magyarázat (leírás és megértetés) volna célja.

¹ Wundt: *Logik der Geisteswissenschaften* III. kiadása (Stuttgart, 1908.) 15—17. l.

² Dessoir: *Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* (Stuttgart, 1906.) 96. l.

Mert oly tudomány, melynek nincs anyaga, el sem képzelhető. Viszont az is képtelenség, hogy ha valaki lehetőknek hiszi, hogy előbb felállítható valami szabály vagy norma, melyhez aztán a ténynek alkalmazkodni kell. Ez igazán *filius ante patrem* volna. Mintha bizony a jogi esetek arra valók volnának, hogy az idáig üres törvénynek legyen értelme s nem megfordítva. A normatív jelző értelmének tisztázása sehol sem annyira szükséges, mint éppen az esztétikában, melyben annyi féle zavart okozott már ez a fogalom.

Groos említett értekezésében azt mondja, hogy a norma szó már a latinban kettős jelentésű; 1. zsinórmérték, 2. követelmény, előírás. S a tételt úgy állítja föl, hogy a pszichológiai alapú esztétika a kritikai irányúval szemben: nem képes az érvényes esztétikai értékítélet zsinórmértékét megállapítani s ennek következtében az esztétikai és esztétikai között különbséget tenni nem tud; maguk között az esztétikai értékek között sem tudja a fokozatot megállapítani; sem az egész esztétikai terület értékét az emberi kultúrára vonatkozólag; ezenkívül nincs hivatva arra, hogy felállítson oly követelményeket, melyek az egyes értékelésekből levezethetők volnának. Az ellentétet úgy igyekszik kiegyenlíteni, hogy az abszolút normáczió kivül, mely a pszichológiai esztétikának nem feladata, ott van a hipotétikus és relatív zsinórmértékek és követelmények lehetősége. Igaz, hogy a pszichologus abszolút értékelést tenni nem tud, de relatív követelmények felállítása az ő feladata.¹

Witasek István szerint a tudománynak sohase lehet feladata szabályzatok felállítása. Ez által meghazudtolná önmagát. A szabályzat, a norma kívánság. A vágy azonban már nem ítélet.² S tényleg Witasek az esztétikai norma czímen az általános, illetve átlagos, normalis esztétikai élvezet lehetőségét és kritériumait tárgyalja.³

Dessoir a normát szintén úgy érti, hogy *törvényalkotás*; ezek a törvények szabályozzák a helyes esztétikai magatartást.⁴

Volkelt János úgy okoskodik, hogy a léleknek vannak kívánságai a megelégedés után. A megelégedés lehetősége a szemlélet, érzés és képzelődés bizonyos magatartásától függ. Ezeknek a feltételeknek tudományos megfogalmazása: a norma. Az esztétikai normák jelölik az útát és módot, melyek által egyedül lehetséges az esztétikai megelégedés. El akarod érní az esztétikai megelégedést? Akkor a szemléletnek, érzésnek és fantáziának bizonyos feltételeit kell teljesítened s ennek következtében mindent mellőznöd, a mi ama feltétellel ellenkezik.⁵ Vannak általános és különös normák.

Mig Volkelt, Lipps és Dessoir s némileg Groos is a leíró, illetve pszichológiai és a normatív esztétikát kiegyeztethetőknek mondja, mások a normatív jelleget döntő tulajdonságnak tartják s ez alapon osztályozzák az esztétikai irányokat. Groos ezenkívül még három metodust különböztet meg, u. m. metafizikai, kritikai és pszichológiai módszert; ellenben Meumann csak normatív és pszichológiai (leíró) esztétikát. Ez utóbbi ismét két irányú lehet, mert a leírás kiinduló pontja vagy a műélvezet,

¹ Groos id. m. 497. és 500. l.

² Witasek: Grundzüge der allgemeinen Ästhetik (Leipzig, 1904.) 5. l.

³ Ugyanott 353—382. l.

⁴ Dessoir id. m. 94. l.

⁵ Volkelt id. m. 46. l. és 368—370. l.

vagy maga a műalkotás. Mindkettőben többféle (fiziológiai, biológiai etc. és genetikailag vagy etnografiaiilag összehasonlító) methodikai szempont érvényesülhet.¹

Cohn Jónás a normatív esztétika legtisztább képviselője, a normatív elnevezésnél az „értéktudományok“ megkülömböztetést helyesebbnek találja. Szerinte az értékelésnek minden módja egyúttal bizonyos igényt fejez ki, melyet a megbecsülttel szemben támasztunk. Ez értékelésből származnak bizonyos szabályok, melyek a megbecsült érték elnyerésére vonatkoznak. Ez igénynek és szabálynak imperatív alakban kimondása: norma. A normatív helyett az értékelő vagy értéktudomány elnevezést ajánlja, mert ez fejezi ki, hogy a normák az értékből származnak s másodsor azért, mert normán igen könnyen az alkotó művészt megkötő szabályokat lehet érteni.²

Münsterberg is értékelméleti alapra fekteti az esztétika tudományát. Azonban a norma jelentésének megvilágításában, noha két ízben is neki buzgólkodik, nem igen szerencsés.³

A normatív elv jelentésének végső gyökérszárait ragadja meg Böhm Károly. A normatív elv nem azt akarja velünk megértetni, hogy az önérték törvényei a megfelelő alkotásokat szabályozzák. Ez merő tautologia volna. A normatív elv azt jelenti, hogy a kötelező az ideális érték, a kötelezett pedig az öntudatos intelligencia. Minthogy az értékek relatívok, minden fejlettebb fok magasabb mértékkel lép fel, mint az alatta állók s így a fejlődés — a normatív elv — világtörvény s lényege, hogy csak az ideál kötelez, szabályoz. A kötelezés ennél fogva a fejlődés törvényétől elválaszthatatlan s az öntudatosan fejlődő szellemre a maga törvénye, azaz a felsőbb érték előállításának szükségképpen anti-czipációja kötelező. A kötelezés nem axiológiai, hanem ontológiai kategória.⁴

Hova helyezhető hát el az esztétika tudománya?

Az esztétikát nem lehet alkalmazott lélektanak minősíteni, mint Lipps teszi s mint általában az uralkodó felfogás gondolja. Az esztétika lélektani alapozása ellen két döntő körülmény szól.

Mindkét körülmény a pszichológia alaptermesztésével függ össze. A lélektani tünetmennyek vizsgálatánál t. i. a kérdés mindig így tevődik föl: mi történik a léleekben, ha ilyen és ilyen ingerek, külső hatások érintik. A lélektanban tehát a *causa efficiens* mindig hipotétikus, mindig x. Az éppen vizsgálat alá vetett lelki jelenség ez ismeretlen tényező milliónyi értékének egyike. S ez a sokféle lehető értéke a hipotézisnek a pszichologus előtt teljesen egyértékű, közöttük különbség nincs, mert a megfigyelés zöme nem a folyamat kezdő vagy végpontjára esik, hanem a tartamra. Ebben áll a pszichológia tudományának kevés előrehaladása. A leggondosabb és a legszorgalmasabb lélektani vizsgálódás sem képes — emberi agyunk el se tudja képzelni — arra, hogy egykor odáig jusson a lélektan, hogy a hipotézis valamennyi lehető esetét *causa efficiens*ül véve az így keletkezett lelki jelenséget biztosan leírja. A lehető esetek száma végtelen. De ha nem is volna végtelen maga a ható

¹ Ästhetik der Gegenwart (Leipzig, 1908.) 27—35. l.

² J. Cohn: Allgemeine Ästhetik (Leipzig, 1901.) 7. l.

³ Münsterberg: Philosophie der Werte (Leipzig, 1908.) 41 és köv. 176 és köv. l.

⁴ Böhm id. m. III. k. 102. fejezete.

ok, a *jelenség lefolyása* bizonyynyal majdnem annyi színezetű, a hányféle az egyéni lélek. Sőt ha a ható ok s a jelenség végtelen számát kizártnak vesszük is, a pszichologus akkor is csak *leír*, a jelenségnek csak a *formájával* bajlódik s nem tartalmával is. A pszichologus a *hogyanra* való feleléssel a maga feladatát befejezte. A *miért* nem az ő területe.

Ekként az az esztétika, mely a pszichologia ölén húzódik meg, vagy tehetetlen, vagy czíme ellenére is más irányban halad. Tehetetlen, mert ha *von unten* indul ki, soha sem juthat el a tetőre. Sohasem mondhatja el magáról, hogy az esztétikai élvezet minden egyes esetét kísérlet tárgyává tette. Az *anyaggyűjtés* becses, de be nem fejezhető művén túl nem mehet. Pedig a gyűjtött anyag csak a rendszer által válik értékessé. A lélektani rendszerezés pedig — s ez a második ellenvetés és a lélektani alapozás ellen — csupa *külsőségen* alapúl s nem a tartalom. Ennek következtében nincs semmi különbség amaz esztétikai élvezett között, melyet pl. a néger érez ha szépen tetovált testében gyönyörködik s a között, melyet pl. *Az ember tragédiája* vagy Munkácsy képei keltenek bennünk. Ez pedig képtelenség. S ha képtelennek minősítjük s megkülönböztetünk műértőt és laikust, az már nem lélektani módszer és alap, bár igen valószínű, hogy magának a műélvezetnek a lefolyása: a *szemlélet* teljesen azonos külső szempontból, formailag. A lélektan azzal törődik, hogy a lelki életnek miféle csatornái vannak, hogyan működnek ezek a csatornák. de hogy mi ömlik beléjük s mi e folyamat vége, célja, azzal nem tölti az időt, nem is feladata.

Még az az észrevétel sem erősíti a lélektani esztétikát, hogy az esztétika az érzelmek világa. Érzéseké, igaz, csak hogy megfordítva nem áll, hogy érzések világa: esztétika, habár Pilo Mario még az *érzékleteket* is esztétikainak veszi. Más a pszichologia érzéke és más az esztétikai érzés. Ott a külső hatás eredménye az érzés, emitt pedig valamely értéknek a *megérzése* szerepel. Vagyis ott csupa létítélettel, itt értékelő itélettel találkozunk.

Az érzés mindig egy bizonyos esetre vonatkozik, mely a *causalitas* elve szerint történik meg. Így sohasem fejezi ki a dolgok substantialis tulajdonságát, önértékét, hanem csak valamely relációját. Ez a reláció azonban az alany megkötöttségét jelenti, a pillanathoz, a mulandóhoz való lánczolást. Pedig az esztétikai érzéssel semmi sem ellenkezik inkább, mint a megkötöttség, a mulandóhoz, az esékényhez való ragaszkodás. Maga a szemlélő teljesen szabad s az esztétikai tárgy sem mint *eset* áll előttünk, hanem *sub specie aeterni*, azaz minden változástól ment örök alkotás, *valóság* gyanánt. A szabad ember ama tevékenysége, hogy a dolgokban az önértéket megérzi, mégis egészen más, mint az az érzés, melyet a lélektan eleméz. S így az esztétikának a lélektan bilincsei közé való szorítása teljesen indokolatlan.

Az esztétikát a metafizikába s az etikába is szokták sorozni, sőt az ismeretelméleti alapozás is előfordul Aristoteles óta. A *metafizikai* esztétika a dolgok lényegét kutatva figyelmét első sorban a tárgyra irányítja s a lényegből igyekszik megmagyarázni mindent. Az ilyen irányú esztétika képviselői Platonon kezdve sok gondolatot tisztáztak s általában jelentékenyen fejlesztették az esztétika tudományát. Ennél az iránynál nincs is egyéb baj, mint az, hogy mint minden metafizika, bizonyos

mértékig egyoldalú. A *tárgy szép tulajdonságainak* különös vizsgálata mellett, szinte eltörlődik a műélvezés ismerete. Az *etikai és ismeretelméleti* alapozás pedig a gyakorlattal sohasem fog kiegyezni. Ha ilyen alpra tesszük az esztétikát, akkor lehetőségét is kizárjuk annak, hogy az etika, az ismeretelmélet és az esztétika között ellenmondás ne legyen. Pedig mindenki tapasztalta, hogy néha a legnemesebb esztétikai élvezet is elaszik az ismeretelmélet ellentmondást nem ismerő világában s hogy az etika is egyenesen ellensége nagyon sok esztétikai élvezetnek. Azok pedig, kik Kanttal az értelmi és gyakorlati tevékenység közé (tehát részben a logikába s részben az etikába) helyezték az esztétikát, az ellenmondást azzal akarják elkerülni, hogy egyszerűen tudomást se vesznek róla.

Igy hát az esztétika alapozása csupán értékelméleti lehet. Az *esztétikai élvezet axiológiai jelensége* s a műtárgyak között nem pszichológiai, nem logikai, sem etikai a tenni szokott különbség. Nem e tulajdonságuk által válnak esztétikai élvezett tárgyává, hanem a *bennük megérett önérték* kötelezi a subiectumot ilyen élvezetre. Igaz, hogy az etikai és logikai értékek is önértéket jelentenek s éppen ez az oka annak, hogy igen sokszor a kettő teljesen egy. Beszélünk logikai és etikai örömeiről, logikai és etikai érzelmekről. Nálunk Greguss Agost a széptudományt teljesen azonosította is az értelmi széppel, az igazzal s a jóval, az erkölcsi széppel s a szép eszméjét az igaz és jó változatának, az érzelem szempontjából tekintett jónak és igaznak vette. Ugyanaz az eszme az értelem előtt igaz, erkölcsileg jó, s érzelmileg szép lehet. Csak attól függ, hogy melyik tehetségünkkel nézzük. Arra, hogy ellenkezés is lehet közöttük, hogy nem minden igaz szép, keveset gondol. Ennek következtében fokozatot sem tud megállapítani közöttük. A németek közül Paulsen Frigyes és Herbart János Frigyes azonosították a szépet a jóval.

A helyesen értett normatív elv tehát voltaképpen az értékelmélet alaptörvénye s azt fejezi ki, hogy a felsőbb érték kötelezi az intelligenciát, hogy megértse, megvalósítsa, s büvökörében gyönyört érezzen. A felsőbb értéknek e kötelező ereje okozza az izlésbeli különbségeket s azt, hogy ki-ki a maga egyénisége szerint más és más tárgyat talál szépnek. A tárgyakban az önérték immanens tulajdonság. Semmiféle *bele* vagy *utánérzés* azokba új vonást bele nem visz, még ha *bewusste Selbsttäuschung*nak is gondoljuk az esztétikai szemlélést. Azok a tulajdonságok, melyek által valamely kép esztétikaivá válik, nem a *mi táldlmányaink*, vagy a mi képzeletünk alkotásai, hanem a tárgyakéi. Fadrusz János gyönyörű alkotása, a kolozsvári Mátyás-szobor, találóan jeleníti meg a nemzettől szeretettel övezett, de birodalma ereje által világhatalmi tényezővé emelkedett uralkodót. Minden alak, minden mozdulattal, az egész csoportosítás kitűnően szolgálja ezt a gondolatot. *Ezt* látva lehetetlen nem gyönyörködni. Csakhogy látni is kell ám! S hogy meglátjuk-e, megérezzük-e a tárgyakban az ilyen önértéket alkotó vonásokat, hogy *Hamletben* csakugyan azt hallgatjuk, a kité Shakespeare elének akart állítani, s nem valami csodabogarat, — a milyenekről Alexander monografiájából értesülünk, — az már nem egészen a tárgytól vagy annak megjelenítési módjától függ, hanem az élvező subiectivitásától, a maga szellemének tömörségétől, tagozottságától és főképp nemességétől. A subiectum azt, a mi a maga természetével megegyezik, a miben ön-

magára, a maga lényegének visszfényére ismer, állítja, abban gyönyörködik. Ha most már az alanyban nincsen vitézség, szemérem és nemesség, érzéketlenül halad el a szegény samariabeli mellett, - noha *látszólag* segíteni kellett volna rajta s kikaczagja Luciferként Ádám szívének legérzőbb feldobogását. A csapások súlya alatt roskadozó Lear, ha panasztól borultan magához hasonló szerencsétlent lát, azt kérdi, tán néked is gyermekeid (leányaid) vannak? Prometheus keserű panasza meghatja hallgatóit, mert értik tettének nemességét. Az egykori görög elmélet, hogy *hasonlót, hasonlóval* tökéletlenül ugyan, de mélységgel jellemzi, hogy a magunk világában (a deontológiában) a subiectum a középpont, az uralkodó *egy*.

Ki-ki azt veszi észre, azt érzi meg a tárgyakban, a mi az ő lelkeivel leginkább megegyez. És így nincs miért csodálkoznunk, ha a valóságos rajongásba elmerült Tolstoj borzadva gondol arra, hogy mennyi istentelenséggel készül el pl. egy opera előadása, mennyi kegyetlen istenkáromlást mond ki a karmester, míg a kellő összhang létrejön s hogy ennek következtében hadat üzen minden nem vallásos műalkotásnak.¹ Arra kötelezni senkit sem fog semmiféle esztétikai elmélet, hogy nyönyörködjék Goethe verseiben, vagy a fésző rózsában, Erre nézve csakugyan meddő volna minden *Vorschriftot* kigondoló teoria. Kötelez maga az obiectum önértékével, ha azt az önértéket egyszer megérezte benne. A magáról megfeledkezett, a nemesség harmatját elveszített subiectum ilyen önértéket nem keres semmiben, hanem mindent egymagához s a pillanathoz mér. Az esetlegesség, a kötöttség, a rabság sorsa. Az öntudatos intelligencia pedig magát és az egész mindenséget kozmikus fényben látja. Nem az adottal törődik, a mi mulandó, hanem az el nem múló tulajdonságokat becsüli meg magában és másokban, a dolgokban is. S mert így sohasem uralkodhatik felette az eset, szabad maga is, szabad az a világ is, melyben él, melyet önértékében szemlél. Ezért is minden helyes művészeti nevelésnek egyetlen feladata van, az egyéneket az önérték felismerésére ránevelni, azaz a szellem nemességét fejleszteni.

A logika is önértéket tanít, az etika is ezt követeli, az esztétikában is ezt kell megéreznünk. Wundt szerint a kettő közt a különbség abban van, hogy a logikában az önérték a fogalom, ellenben az esztétikában a fogalom helyett a fántáziaképek szerepelnek. Ez igaz is, csak hogy nem elég világos. Mert kérdés, vajjon a fogalomalkotás nem jár-e együtt s ha igen mennyiben a fántázia tevékenységével. S viszont nem szükség-e a fogalomalkotás az esztétikai jelenségek élvezésében? Böhm szerint a ideál (szellem) az értelmi síkban az igaz, a szociális (cselekvési síkban) a jó és érzéki alakban szép!² De egyúttal hangoztatja azt is, hogy az emberi szellem legmagasabb vetülete az, a mit esztétikainak nevezünk. S ezt az önmegfigyelés is igazolja... De hát végre is van-e különbség és fokozat az önértékek között, lehet-e ellenkezés? Van. A *különbség* jelzői az értelmi, cselekvési és szemléleti önérték. A *fokozat* cselekvési, értelmi és végül szemléleti fok. Az erkölcsi értékek a legkevésbé szabadok. A cselekvő egyéniségen kívül még százféle körülmény összehangzása szükséges, hogy a tiszta etikai cselekvés megvalósuljon. Az

¹ Tolstoj Leo: Mi a művészet? Fordította: Hegedüs Pál. (Szeged, 1899.)

² Böhm id. m. 309–315. l.

etikai önérték kötve van az egyéniséghez, a társadalomhoz, az időhöz, a helyhez stb. Maga az etikai személyiség azalatt, míg cselekszik, kemény munkát végez. S mint minden történés igen esékény. Úgy, hogy mély igazság van Kant ama tételében, hogy jó csak az *akarat*. Ellenben meg van az etikai önértéknek az az előnye, hogy az *a mi alkotásunk*, melyet érzékileg is szemlélhetünk. A logikai értékek azonban már nagyobb szabadságot nyújtanak. Az állandót, a változatlant fejezik ki. Az egyén kötöttsége eltűnik s helyébe lép az értelem szabadsága. A gyakorlati életben is, az elméletben is sürgetőbb kérdés az akarat szabadságának problémája, mint az értelmi szabadságé. Noha vannak idők, mikor az értelmi is korlátok közé szorult. Aztán az értelmi értékek, bár cselekvéssel nem járnak, a kielégedésnek teljes mértékben való érvényesülését kevésbé okozzák, mert, úgy tetszik, azok nem a mi alkotásaink, hanem a tárgyaknak tőlünk független vonásai, melyeket érzékileg felfogni, érzékelni nem is tudunk. Ezzel szemben az esztétikai élvezetben a lényegét érzéki alakban szemléljük is; az előttünk lévő tárgyat a magunk befejezett alkotásának érezzük. Az értelem világoossága, az akarat befejezettsége s a külső ruházat tisztasága mind a magam birtokául tűnik fel. S ez a külső, melyben a szép tárgy megjelenik, független a külvilágtól, nem muló mint amaz, hanem örökké való. Az az érték, melyben a tiszta fogalom, a tökéletes (korlátlan) jó akarat s a minden változástól ment állandó külső egyesül, a legfőbb érték, mely mindezekről mint a maga tulajdonságairól tudomással bír s olyanokul is szemléli. Ilyen legfőbb érték Böhm szerint a szellem, a nemes intelligencia, Cohn Jónás szerint a vallásos ideál, a közfelfogás szerint az Isten. Ő mindent tudó (fogalom), mindenható (szabad), mindenütt jelen van (érzék alak), örökkévaló, nincs kezdete sem vége, mindentlátó és pedig mindent önmaga hozott létre s ezért a mindenség szemléletében gyönyörködik, lényege a szeretet; hiszen egy szülött fiát adta váltáságul, úgy szerette e világot; esőt ad mind a jók, mind a gonoszak földjére.

Az értékek különbsége s egy abszolút érték felé emelkedő fokozata az egyént fejlődésre, folyton magasabb eszmények után való vágyakozásra kötelezi. Az evolúció másképp fel sem fogható, mint valamely tudatos cél felé való közeledés, melyben az ember teleologikus jellemű élettevékenysége végbe megy. Ennek az axio-teologikus élettevékenységnek a csúcspontján áll az esztétika, mely együtt és egyszerre a logikát és etikát is magába ölelheti. A logikai és etikai értékeken túl levő, de esetleg ezeket is magába foglaló esztétikai értékek részletes elemzése és feltüntetése, hogy milyen viszony van ez értékek között, mik ez értékek tulajdonságai: ez az esztétikai elmélet legelső föladata. S így az esztétika kiinduló pontja az axiologia s módszere nem pszichológiai indukció, *hanem egy ontologikus világkategorióból kiinduló dedukció*. Erre tanít az esztétikai élet legjellemzőbb vonásának, a normatív elv érvényesülésének megfigyelése, megértése.

II.

Eddigi fejtegetésünk eredménye az, hogy az ember esztétikai magatartását pusztán lélektani alapon megmagyarázni nem lehet. Mert ebben nem az a fontos, hogy miképpen megy végbe, hanem hogy mi okozza, mi a kiinduló pontja, Erre a pszichológiai alapozás soha megfelelni nem

fog. Nem is hivatása. Az esztétikai élet a dolgok önértéke s ezek között az alanyé által is, van föltételezve s így axiológiai jelenség. Éppen úgy mint a logikai és esztétikai tevékenység, melyek szintén önértéken alapulnak. Ha azonban az esztétikai tevékenységet a kettő közül valamelyikbe helyezzük, az esztétika csak töredékes lehet. A viszony itt nem alá-, hanem mellérendeltségi. Sőt a kapacitást illetőleg az esztétika felette is állhat foglaló erőben a másik kettőnek, mert hiszen minden fizikai és szellemi tárgy lehet esztétikai élvezet okozója, mely esztétikai élvezet azonban formailag egyenlő a műélvezőnél s a primitív embernél egyaránt. Így hát az esztétika normatív tudomány, mert a felsőbb érték megérzése kötelező erejű az intelligenciára nézve. A normatív elv olyan értelmezése, hogy az esztétikai elmélkedés végén nyerhető *Vorschriftok* a műalkotásra vagy a műélvezésre vonatkozólag *szabályzatul* veendő, mint merő tautologia, életképesnek nem bizonyult.

Az által, hogy az esztétikai életet axiológiai jelenségnek minősítjük, melyben a szemlélő a dolgok önértékét megérezve maga előtt látja, olyan végső tényt nyertünk, melyből meg lehet magyarázni úgy a szép tárgy tulajdonságait, mint a szemlélő álláspontját.

Általánosan elfogadott tétel, hogy az esztétikai tárgyaknak közös reprezentáló tulajdonsága, hogy kedvérzetet keltenek. Ha azonban az ebből természetszerűleg levonható és levonandó következtetést nézzük, hogy t. i. a kedvérzet intenzitása arányos-e a tárgyak szépségével, erre vonatkozólag már a legnagyobb eltéréseket találjuk. Megszorításra, eliminációra, kiselejtezésre szorulunk s végre is be kell vallani, hogy a tétel magáért helytállani nem tud. *A kedvérzet nem mérője a szépségnek.* Ezt bárki is sokszor és egész világosan tapasztalhatta önmagán. Nyilván, mert a kedvérzet mindig *causalis connexiót* tételez föl s ennek következtében általában a haszonértékre s nem az önértékre mutat. Pedig a szép tárgy felette áll a haszonértéknek s kauzálitáshoz nincs kötve. Különben is a kedvérzet maga már nem objektív tulajdonság, hanem a szemlélő egyénben ver gyökeret.

A szép tárgy ismereti sajátságainak felsorolására vállalkozni sem nem szükséges, sem végre nem vihető. Az egyszerű ponttól a legkülönbözőbb alakú síkok által határolt testek valamennyi ontologikus tulajdonságát, az egyes színek, hangcsoportok részletes elemzését az *egyes művészetek* kötelesek ismertetni. Nézetünk szerint a főkérdés itt az, hogy milyen viszony van, mi a különbség az esztétikai tárgy és általában a tárgyak között? Lélektani szempontból természetesen semmi különbség sincs, mert hiszen az esztétikai tárgyak is érzékeink alá esnek, mint minden tárgy. A különbség ismeretelméleti. Mi a tárgyakat általában véve mint egy végtelen kauzálitás egyes tagjait ismerjük meg. S ebben a viszonyban minden tárgy feltételezett, mulékony, tökéletlen; nem önmagában és önmagáért létező, hanem relatív tag, egyes. Ellenben az esztétikai tárgy ismeretelméleti szempontból teljesen befejezett, önálló egység, mely, mint minden fogalmi alkotás, a tértől és időtől független. Maga nem okozata semminek, csak önmagának, s okát is önmagában bírja. Önálló külön világ minden egyes esztétikai tárgy, melyre nézve idegen hatások, kívülről ható erők nem irányulhatnak a nélkül, hogy meg ne semmisítenék. *Az esztétikai tárgy ismeretelméleti szempontból fogalom,*

idea.¹ Platon két ezer évnél idősebb elmélete tényleg nyíltan vagy burkolva mindig visszatér még azoknál az elméletíróknál is, kik azt hiszik s mondják is, hogy Platon tanát elvetik. Valóban a méltán isteninek nevezett filozófus elméjének termékeny alkotását mi sem bizonyítja csattanóban, mint az, hogy tana, az ideák világa az emberi gondolkodás közhelyévé vált s nem csupán esztétikai téren, hanem a szellemi élet mindama mozzanataiban, mikor a térnek, időnek és kauzálításnak lánczait megcsörrenni érezzük magunkon. Az ideák gyönyörű világa az a békét nyújtó hajlékocska, hová a szellem mindig gyönyörre szokott visszavonulni, mint valami bűvös szentélybe, valahányszor e világ tökéletlensége megszügyenyítéssel fenyegeti.

Az esztétikai tárgy azonban nem marad meg az elméleti síkban, hanem mint fantázia-kép a látási és hallási, illetőleg a szemléleti síkban jelenik meg s ekkor válhat *esztétikai tárggyá*. Így tehát az esztétikai tárgy a fogalomnak érzéki síkban való megjelenése. Nem egyszerű ontológiai adat, se nem pusztá fogalom, hanem a fogalomnak, az ideának valóra válása, jelenése; tehát nem reálitás ontologikus értelemben.

Miként megy végbe a fogalom megalkotása, melyek az egyes tárgyaknak a *valósági* vonásai, az nem esztétikai feladat. A fogalmat alkotó alany szempontjából a fogalom tiszta és tökéletes, de teoretikus szempontból nagyon is relatív. Más fogalma van pl. a részvétről a zsurgorinak s más az etikus egyéniségnek. De bizonyos, hogy a fogalom is önértékre vonatkozik, noha a különböző fejlettségű égyének szerint nagyon is relatív. *Minthogy a fogalom relatív, az esztétikai tárgyak is azok egymáshoz viszonyítva*. Világos már most, hogy a tisztább fogalom és megjelenése jobban kifejezi az önértéket, mint a homályos. S itt jelentkezik a normatív elv. Abszolút tiszta fogalom csak egy van. Minden más fogalom ennek az abszolút valóságnak a megközelítését jelenti. A tisztább nyilván nem áll oly távol, mint a zavaros. Ha egyszer egy ilyen tisztább fogalmat megismertünk, akkor az eddigihez semmi közünk. A tiszta fogalom kényszerűen hat arra nézve, a ki egyszer fölismerte. Azt elutasítani, vele szemben habozni, közöttük válogatni nem lehet. Bármilyen legyen a követelés, ez a felsőbb rendű fogalom válik úrrá felettünk legalább elméletileg. Nevelés dolga, hogy gyakorlatilag is úgy legyen. A legelvetemültebb gonosztevő is megvallja, hogy érezte, hogy többet ér az erény, mint a gonoszság. S hogy még se úgy tett, az patológiai jelenség. Normális egyéniségnél az elmélet és a gyakorlat között ilyen különbség nincs. Miként a gyöngye mécsvilág előtt oszlan kezdi a sötétség s valamint a mécsvilág fényét elnyeli (feleslegessé teszi) a tündöklő napfény: úgy oszlanak el s válnak feleslegessé fokozatosan a fogalmak is. S valamint csak az esztelen gyújt lámpát nappal is, éppen úgy csak cinikus beteg lélek elégedik meg a szennyel, a hamissal az igazság ellenében. A normális szellem elmerül a maga fogalmába, igyekszik éltét ahhoz szabni s gyönyörködik benne: de ha egyszer az önérték tömörebb fogalmát megérezte, akarva, nem akarva hozzájuk emelkedik fel, azok között fog élni, az lesz az ő világa.

Az esztétikai tárgy tartalmilag idea, formailag jelenés. A tartalom ideális voltából következik, hogy a szép tárgy, mihelyt causalis

¹ Ld. bővebben Cohn: Allgemeine Ästhetik (Leipzig, 1901.) 250 s köv. lapjain.

connexióba jut, azonnal elveszíti szépségét. Ám azért a szépség éppen nem *tárgyon kívüli*, hanem tárgyi tulajdonság. Mert ugyan hogy vehetnők mi észre azt a szépséget, ha nem volna valahogyan kifejezve magán a tárgyon? Ha e tekintetben Witasekkel tartanánk, akkor oda-lukadnánk ki, hogy a szépség az alany és tárgy közötti viszonyban keresendő. S ekkor aztán a szubjektivizmus zabolátlan önkénye vehetné át a vezéri pálczát az esztétikai élet terén.¹ A szép tárgy tartalmának tárgyon kívülisége nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy ez a tárgy egy oly önmagában zárt egység, melynek az ontologikus világban helye nincs, azon felül áll.² S hogy csakugyan a tartalom teheti a tárgyakat széppé, ezt az önmegfigyelés és a tapasztalás egyaránt bizonyítja. A világpolgári érzelmekkel teltt egyénnek a nemzeti zászló háromszínű szövet, a haza eszméjétől hevülőnek pedig ereklye. Még abban az esetben is a tartalom az igazi szépség, mikor maga a *tárgy* a tartalmat csupán szimbolizálja. Hiszen bizonyos szempontból minden érzéki forma szimbólum. Az u. n. pszichológiai esztétikának a tartalom elhanyagolásában rejlik a gyöngéje.

A formába öltözött ideális tartalom — az esztétikai tárgy. A formába öltözés, a szemlélhetőség technikus terminusa a jelenés (Schein.) Azt, hogy jelenés és jelenés között különbség van, igen jól tudják azok is, kik a jelenésnek a mi felfogásunktól eltérő szerepet tulajdonítanak. Groos pl. a jelenést az érzet és a fogalom közötti közvetítőnek gondolja.³ S a különbséget a jelenés meg az esztétikai jelenés között abban látja, hogy az szolgál, ez úr; amaz mulékony, emebben megpihenünk. Ha a jelenés az öntudat csúcsát elfoglalja, magatartásunk esztétikai s így az *uralkodó jelenés* az esztétikai jelenés.⁴ Szerintünk azonban jelenés és jelenés között különbség nincs. A jelenés ugyanis ismeretelméletileg a tárgyaknak a képét jelenti, s így minden ismeretnek forrása. Böhm álláspontját valljuk e tekintetben, hogy a megismerés nem direkt úton megy végbe, hanem közvetve, s ebből a szempontból csakugyan közvetítő a jelenés. A mit mi megismerünk, nem maga a tárgy, hanem a róla alkotott kép. S így nincs szükség arra, hogy speciális esztétikai jelenést különböztessünk meg. A jelenés az esztétikában sem jelenthet mást, mint az ismeretelméletben: *kép*. S így itt a jelenés alatt azt értjük, hogy a tartalom a teoretikus síkból a szemlélet, a látás és a hallás síkjába lépett át, alakot öltött. A kép, a jelenés ennek következtében tartalmilag analízálendő s abból a szempontból, hogy az érzéki síkba kivetített tartalom megkapta-e a megfelelő formát? A *Volkest* János négy tárgyi alapelvből ezek szerint egy (az esztétikum a jelenések világa) felesleges, a másik három (forma és tartalom egysége; a tartalomnak az emberre nézve

¹ Witasek id. m. 15. s köv. lapjain.

² Ld. bővebben Waldemar Conrad: Der ästhetische Gegenstand. *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 1909. évf. 451—55 l. E fejtegetésnek a lényege az, hogy az esztétikai tárgy a természetű tárgytól abban különbözik, hogy ideális, mint a fogalom, de hasonló abban, hogy nem egyszerű, hanem többféle tulajdonságnak complexuma. S így az esztétikai tárgy és a fogalom nem egyenlő értékűek, mint a mi fejtegetésünkben. Ezzel szemben csak azt jegyezzük meg, hogy szerintünk a fogalom (idea) eszmény, mely éppen a realizálhatóság által válik *complexummá*.

³ Groos: Einleitung in die Ästhetik (Giessen, 1892.) 25. l.

⁴ Ugyanott, 34—75. l.

jelentékeny volta s végül a tárgy organikus egysége) csakugyan az említett kérdést igyekeznek megfejteni. Bizonyos, hogy a tartalom a döntő. Mert különben bizonyos vonalok, hangcsoportok, szóval mindaz, amit az esztétikában formának nevezünk: mindenkor szépnek kellene lenniök. Hogy pedig ez nem így van, bizonyítani is alig szükséges. Csak a klasszicizmus ragaszkodott ezekhez az örök szép formákhoz, de az új tartalom egyszerre megsemmisítette a szépségvonalak s más hasonló külsőségek örök szépségébe vetett hitet.

Megvilágítva áll ekként előttünk ama tétel, mely minden esztétikának kiinduló pontja: az esztétikai élet az ideális tartalomnak, a dolgok önértékének a szemléleti síkba való kivetítése: műalkotás; illetve a kivetített tartalomnak a szemlélése: műélvezet.

A dolgok önértéke azok ideáinak a megalkotását tételezi föl. Nem művész, ki a dolgok lényegét, az állandót, az örökkévalót megragadni nem képes, csak dilettáns. A festő *tanulmányai* mindamaz igyekvésnek jelei, hogy keresi ezt a lényegét, ideális tartalmat. A minthogy a kész festőművész nem is igen alkot pl. tanulmányfejeket. Ez az iskolábajárás éveiben van helyén. Mert ebben a tekintetben *poeta non nascitur, sed fit*. Viszont a műélvező részéről is föltételezzük az, hogy az önérték megismerése birtokában van. Az esztétikai tárgy, bármilyen eszményi tartalmú legyen, kő, szín, hangcsoportok modulációja marad annak, a ki a tartalmat önmagáénak, a maga intelligenciája alkotó elemének nem vallja. Ezt jelenti a beleérzés tana, mely különösen *Lipps* Tivadar esztétikájának alapvető és középponti része. A beleérzés kétségkívül együtt jár elválaszthatatlanul az esztétikai szemléléssel. Csakhogy az esztétikai jelenségek végső magyarázatára nem alkalmas, mert hiszen egész ismereti tevékenységünk bizonyos szempontból beleérzés. S így azt meg kell különböztetni a beleérzéstől általában. Ez a megkülönböztetés pedig nem lehetséges lélektani, csak axiológiai alapon. A beleérzés az esztétikai élvezetnek csak csatornája, köntöse. Mi van ebben a külsőben, mit kell beleéreznünk a tárgyakba, hogy azok esztétikaivá váljanak, ez axiológiai kérdés. Az, a mit beleérzünk, az önérték kell, hogy legyen. Hatása pedig nem a kedvérzet megjelenésében nyilvánul, hanem abban: *bővül-e, tömöttödik-e az öntudat ettől az értéktől?* Az az érték, melynek *szemlélése* az öntudat kitágulását, bővülését eredményezi, magasabb rendű, mint minden eddigi érték s ennek következtében ez a magasabb érték szükségképpen esztétikai élvezetet hoz létre még akkor is, ha ez élvezetnek a kedvérzet, sőt maga az élet is áldozatul esik. Ez a martiromságnak a magyarázata s annak, hogy voltak egyének, kik vígan mentek a halálba — az életnek magasabb értékéért, a szabad hazáért. A szabad hazának, mint egy értékelméleti szempontból létező, de ontológikus szemponthoz mérten létesítendő értéknek többre becslése, élvezése azokra a halálba vígan menetelőkre nézve kényszerű, normatív érték volt, melylyel szemben választásnak helye nincs. Az esztétikai életnek emez axiológiai alapja magyarázza meg nekünk a különböző körök különböző művészeti irányát s a jelenben élő egyéniségek esztétikai élvezetének nagy különbségeit. Mert különben műélvezet között választó falat húzni lehetetlenség volna.

Összefoglalva a mondottakat, *az esztétikai élet az érzéki síkba projiciált önérték szemlélése*. Az esztétikai élvezet relativitása részint az

önérték s az élvező intelligenciájának ama természetétől függ, hogy mindkettő egy abszolút érték s egy abszolút szellem felé emelkedő sorban állandóan fejlődik. Ez a fejlődés, a magasabb érték és tömörebb öntudat felé való közeledés kényszerű. A magasabb érték preferálása elkerülhetetlen, normatív. A részletes esztétika feladata ekként az elv alkalmazásának kutatása: 1. Mi az önérték? 2. Milyen érzéki forma felel meg inkább a tartalomnak? 3. Hogyan megy végbe ez a szemlélés? 4. Mi a magasabb érték tárgyi és alanyi föltétele, ismertető jegye?

Hogy egy pszichologiai alapon nyugvó induktív esztétikai módszer tehetetlenségét bemutassuk, vázoljuk a Döring felfogását. Döring az esztétikai módszeréről értekezve¹ azt mondja, hogy az induktív módszer s abból is a verifikált hipotézis az egyedül üdvözítő. Kiinduló pontul, előzményül feltételezi, hogy a szépség ama képessége a tárgyaknak, hogy értéknélküli, személyhez nem kapcsolódó lelki kedvérzetet támasztanak. A kedvérzetből, az élvől kizárja a kellemest és hasznost s marad a tevékenységgel járó élv (Funclust, a mit ő a Beschäftigunggal azonosít.) Ez lehet aktív, ha szándékolt (játék); lehet passzív, szándéktalan s akkor a neve fölindulás (Erregung) s a vele járó élv a fölindultsági élvezet (Erregungslust). Az akart tevékenységgel járó élv olyan, mint a játéké. Az esztétikai tevékenység pedig nem szándékolt, hanem külső hatás által felkeltett, érzelmi tevékenység. Ezekből azt a hipotézist állítja föl, hogy a szépség az, a mi élvet okoz oly lelki funkciók pusztá kiváltódása alkalmával, melyek nem mint akarati tevékenységek jelennek meg, hanem mint fölindulás, indulat. A részletes esztétikai feladatba e föltevés beigazolása. Ember legyen a talpán, a ki ebből az egyedül helyes módszerből valami eredményt tud kihozni.

Sajátságos, hogy Döring az élv kiküszöbölésével egész világosan kijelenti, hogy az élvek között sem a tartam, sem az intenzitás szerint való különbségtétel lényegbe nem hatol, csupán az előidéző ok szerint lehet őket osztályozni. S így nyeri ő az akaratot és az indulatot, melynek valami külső a létrehozója. A disztinkció már magában is gyöngö. De még furcsább, hogy éppen azt felejtí el, a mit az eliminációnál elvül vallott, hogy t. i. mi az, a mi kívülről hathat a lélekre, hogy az (szerinte) passzive viselkedjék. Nyilván ez lett volna a hipotézis alapja. De ő erre ügyet se vet. Pedig az értékelméleti alapozásnak éppen ebben van az ereje. Az előidéző okot (az önértéket) nem mint hipotézist, hanem mint elméletileg megbizonyított s mindenki által tapasztalható tényt veszi kiindulásnak. A másik fogyatékosága ennek a helyes metodusnak az, hogy Döring az akarat fogalmával játékot üz és összezavarja. A harmadik s legfőbb fogyatékosága pedig az, hogy ha el is fogadjuk az ő *Erregungslust*-teóriáját, nem sokra haladunk vele. Mert hiszen minden szemlélhető indulat szép kellene, hogy legyen. Ámde az esztétika története s a magunk esztétikai életének megfigyelése azt mutatja, hogy nem valami külső hatás mechanizmusa emelte az esztétikai érzéseket szellemi életünk csúcspontjára, hanem az önérték intuitív megragadása. A bámuló arcot s a tágra nyitott szemet, vagy az ökölbeszorított kezét nem tarthatjuk az esztétikai élet csalhatatlan jeleinek,

¹ Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft 1909. évf. IV. k. 332 s köv. lapjain.

quintessentiájának. Hanem igen a szellemnek ama szabadságát, a melyet akkor érez, ha a maga tartalmával egyező önértékeket, az értékek birodalmát maga előtt szemléli s önalkotásai gyanánt szereti. A művésznék s az igazi műélvezőnek lelke telítve vagyon e kettővel: a szabadság és szeretett érzelmével. Boldog ki úgy azonosíthatja velök földi pályáját, mint Petőfi, hogy semmi salak sem található benne. Földhöz tapadt létünk, szűk korlátok közé szorított szellemünk mindezt csodának tartja, ideának regéli s önemésztő kínban vánszorog tovább e földi életben. De hogy *csak* a Petőfiéhez hasonló perczeinkért érdemes és szép az élet, azt megrendülve érezzük, valahányszor a magunk önértékének s a dolgok becsének intuitív megpillantása megadatik. S hogy ez megadassék, küzdenünk kell; ez a *kell* a hivatásunk, erre van elkötelezve a bennünk lakó jobb rész, a szellem, melynek lényege a szabadság és a szeretet s a mely ugyanezt keresi a dolgokban is: a soha el nem muló önértéket, az élet egére szelid fényt árasztó eszményt.

Dr. Kristóf György.